

لوازم پیشگیری از جرم از منظر امام علی علیه السلام

سمانه فتاحی^۱

مصطفی دلشادتهرانی^۲

سید وحید ابوالمعالی الحسینی^۳

چکیده

پیشگیری از جرم، از مهم‌ترین راه کارهای کنترل و کاهش جرم شناسایی شده است. موفقیت در این امر، مستلزم شناسایی و رعایت اصول و قوانین حاکم بر امر پیشگیری از جرم خواهد بود. این مقاله بر آن است تا لوازم پیشگیری از جرم را از منظر امام علی علیه السلام شناسایی و استخراج کند؛ چرا که در گفتار و کردار آن حضرت به عنوان یک حاکم و پیشوای بزرگ اسلامی، نکات مهمی در خصوص لوازم پیشگیری از جرم آمده است. برای دستیابی به این مقصود، مجموعه آموزه‌های امام علی علیه السلام به روش فقه الحدیثی و تشکیل خانواده حدیث، بررسی و مورد تحلیل قرار گرفت. برآیند پژوهش انجام گرفته نشان می‌دهد که تدبیر و برنامه‌ریزی، عدالت‌ورزی، حقوق‌مداری، احترام به کرامت انسانی و اصلاح فرهنگ همگانی، از جمله مهم‌ترین لوازم پیشگیری از جرم در اندیشه امام علی علیه السلام می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: جرم، پیشگیری از جرم، لوازم پیشگیری از جرم

* تاریخ دریافت: ۹۴/۰۸/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۰/۰۲

۱. کارشناسی ارشد، رشته علوم حدیث، گرایش نهج البلاغه، دانشگاه قرآن و حدیث (نویسنده مسئول)

Email : samaneh.fathi92@gmail.com

۲. استادیار دانشگاه قرآن و حدیث

Email : delshadtehrani@gmail.com

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند

Email : vahid.ab@live.com

مقدمه

جرم، موضوع محوری در مباحث حقوق جزا و جرم‌شناسی است و جرم‌شناسان برآنند تا با اقداماتی دامنه جرم و آثار زیان‌آور ناشی از آن را محدود کنند؛ از این رو، با مرور زمان و پیمودن مسیرهای گوناگون برای رسیدن به این مقصود، به پیشگیری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌کارها روی آورده‌اند؛ بدین سبب، پیشگیری از جرم، جایگاه مهمی در میان مباحث جرم‌شناسی پیدا کرده است.

پیشگیری از جرم، پیش‌بینی، شناسایی و برآورد خطر جرم و ابداع اقداماتی برای از بین بردن یا کاهش آن است.^۱ جرم‌شناسان، برای پیشگیری انواع مختلفی برشمردند که هر کدام از آنان، متناسب با دیدگاه خویش، نوعی را برگزیدند. پیشگیری موسع و مضیق،^۲ پیشگیری اجتماعی و وضعی،^۳ پیشگیری انفعالی و فعال،^۴ پیشگیری خاص^۵ و ثانویه و ثالث^۶ از انواع مختلف پیشگیری مطرح شده در بین جرم‌شناسان جهان است.

با تحلیل هزینه‌های جرم، جایگاه پیشگیری از جرائم به شکل گویاتری مشخص می‌شود؛ زیرا با پدیدار شدن جرم در جامعه، علاوه بر هزینه‌های معنوی که درد و رنج، کیفیت از دست‌رفته زندگی است، هزینه‌ای اقتصادی سنگینی بر دستگاه عدالت کیفری، بزه‌دیدگان - مردم و ادارات - و حتی مجرمان بار خواهد شد؛^۷ بدین جهت، با توجه به هزینه‌های جرم و درصد افزایش جرائم ناشی از اقدامات سرکوبگرانه، پیشگیری از جرائم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و هرچه در زمینه پیشگیری از جرم هزینه شود، بیهوده و گزاف نخواهد بود.

۱. محمد نسل، غلامرضا و دیگران؛ راهنمای کارگاه علمی - کاربردی مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب اجتماعی، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱؛ ص ۲۲.
۲. ر.ک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ مباحثی در علوم جنایی: تقریرات دکتر نجفی ابرندآبادی، بی‌جا: بی‌نام، ۱۳۹۰؛ صص ۷۴۷ - ۷۵۰.
۳. ر.ک: گسن، ریموند؛ جرم‌شناسی کاربردی، ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰؛ صص ۱۳۴ - ۱۳۵؛ برای چالش‌های پیشگیری وضعی جرم، ر.ک: بابایی، محمد علی و علی نجیبیان؛ «چالش‌های پیشگیری وضعی از جرم»، حقوق دادگستری، شماره ۷۵، تهران، پاییز ۱۳۹۰.
۴. ر.ک: همان.
۵. ر.ک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ «پیشگیری عادلانه از جرم»، علوم جنایی، تهران، سمت، ۱۳۹۱؛ ص ۵۹۰.
۶. ر.ک: گسن، ریموند؛ پیشین؛ صص ۱۳۴ - ۱۳۵.
۷. برای آشنایی با تحلیل هزینه‌های جرم، ر.ک: بابایی، محمد علی و اسماعیل انصاری؛ «تحلیل هزینه‌های جرم»، نامه مفید، شماره ۹۴، قم، زمستان ۱۳۹۱.

با توجه به اینکه در جهان انواع مختلفی از اقدامات پیشگیری پذیرفته شده است، ولی با این وجود، این اقدامات - صرف نظر از صحیح و کامل بودن آنها - نیازمند آن هستند که لوازم پیشگیری از جرم در آنها رعایت گردد.

لوازم پیشگیری از جرم، مجموعه اصول و قوانینی است که لازم است با هر اقدام پیشگیرانه، همراه باشند و این امور در آن لحاظ گردد؛ در غیر این صورت آن اقدام بی‌اثر خواهد شد و چه بسا شرایط را به بحران نزدیک‌تر می‌سازد. بنابراین در صورت آسیب، هم‌زمان با اجرای اقدامات پیشگیری، به ترمیم و اصلاح آنها اقدام نمود.

در دوره اخیر به بررسی امر پیشگیری در متون دینی توجه گردیده است و پایان‌نامه‌ها و مقالاتی در این زمینه نگارش یافته است.^۱ با توجه به این که هیچ‌کدام از آنها با محوریت سخنان امام علی علیه السلام انجام نشده و به بررسی لوازم پیشگیری اهتمام نشده است، این نوشتار در مقام چنین رویکردی است.

لازم به ذکر است که می‌توان برای یافتن سیره عملی امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز، به سخنان آن حضرت تکیه کرد و از آن سود جست؛ زیرا گفتار آن حضرت منبعی اساسی در یافتن سیره امام علیه السلام، بر اساس آنچه به عنوان رفتارشناسی و راه و رسم وی نقل شده و نیز سفارش‌ها و آموزه‌های آن حضرت است؛ زیرا آنچه آن حضرت بدان سفارش کرده، اموری است که خود پیش از سفارش به دیگران بدان عمل کرده است و آنچه را که از آن پرهیز داده، اموری است که خود پیش از پرهیز دادن دیگران، از آن دوری نموده است؛ از این رو، این‌گونه سفارش‌ها و آموزه‌ها نیز از سنخ رفتارشناسی و راه و رسم امام علیه السلام است؛^۲ چنان که آن حضرت علیه السلام در این زمینه فرمود:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَحْتُكُم عَلَى طَاعَةٍ إِلَّا وَ أَسْبِقُكُمْ إِلَيْهَا وَلَا أَنهَاكُم عَنْ مَعْصِيَةٍ إِلَّا وَ

۱. پایان‌نامه با عنوان «پیشگیری از جرم از منظر قرآن» از سوی سیده منیره فتاحی و لامدهی با راهنمایی علی اکبر نوایی شوروری و مشاور محمد باقر گرایلی در حوزه علمیه خراسان واحد مدرسه علمیه پیروان حضرت زهرا علیها السلام مشهد در سال ۱۳۹۱ دفاع گردیده است؛ قدرت الله خسروشاهی، پیمان نمایان، علیرضا شکر بیگی، «پیشگیری از جرم در پرتو آموزه‌های دینی»، فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال ششم، شماره ۵۷-۵۸، ۱۳۹۰ چاپ شده است؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «پیشگیری از جرائم اقتصادی در آموزه‌های اسلامی» توسط منصور علی‌پور با راهنمایی دکتر عادل ساریخانی و مشاوره دکتر محمدعلی حاجی ده‌آبادی در دانشکده آموزشهای الکترونیکی دانشگاه قم در سال ۱۳۹۱ دفاع شده است؛ همچنین مقاله‌ای با عنوان «ضوابط حقوقی - جرم‌شناسی پیشگیری وضعی از جرم» از سوی علی صفاری و راضیه صابری در مجله آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۸ در سال ۱۳۹۳ چاپ گردیده است.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ رخساره خورشید: سیره امام علی علیه السلام در نهج البلاغه؛ تهران، دریا، ۱۳۹۱، ص ۵۲.

أَتَنَاهَى قَبْلَكُمْ عَنْهَا؛^۱ مردم، به خدا سوگند، شما را به بردن فرمانی بر نمی‌انگیزم، جز آن‌که بر انجام همان فرمان بر همه شما پیشی می‌جویم و از هیچ‌گونه نافرمانی شما را باز نمی‌دارم، مگر این‌که پیش از شما، خودم از آن دست باز داشته‌ام.^۲

از این رو، سخنان امام علی علیه السلام علاوه بر آن‌که راهگشاست، بیانگر سیره عملی آن حضرت نیز خواهد بود.

لوازم پیشگیری از جرم از منظر امام علی علیه السلام

با بررسی مجموعه آموزه‌های امیرمؤمنان علی علیه السلام، می‌توان دریافت که تدبیر و برنامه‌ریزی، عدالت‌ورزی، حقوق‌مداری، احترام به کرامت انسانی و اصلاح فرهنگ همگانی از جمله مهم‌ترین لوازم تحقق پیشگیری از جرم در اندیشه امام علی علیه السلام به شمار می‌آید.

۱- تدبیر و برنامه‌ریزی

تدبیر و برنامه‌ریزی از لوازم اساسی در موفقیت حکومت‌ها در زمینه پیشگیری از جرم و اداره درست کارهاست، زیرا با این امر، راه‌ها و مسیرها مشخص می‌گردد و با پدید آمدن جرائم، اقدامات لازم پیش‌بینی شده، به کار بسته خواهد شد؛ در این صورت می‌توان با آمادگی قبلی، با مجرمان برخورد مناسب کرد و زمینه اصلاح را برای آنان فراهم نمود.

تدبیر و برنامه‌ریزی، عاقبت و سرانجام کار را در نظر گرفتن،^۳ و تنظیم امور و تدبیر کارها و سامان

دادن امور به بهترین نحو و استوارترین سازوکار است تا امور به عاقبتی نیکو و نتیجه مطلوب برسد.^۴

۱. رضی، محمد بن الحسین؛ نهج البلاغة، تحقیق: صبحی صالح، قم: دار الهجرة، بی‌تا؛ خطبه ۱۷۵، ص ۲۵۰.

۲. در سراسر این نوشتار، از ترجمه‌های زیر استفاده شده است:

رضی، محمد بن الحسین؛ نهج البلاغة، ترجمه جعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سی و دوم، ۱۳۸۴؛ رضی، محمد بن الحسین؛ سخنان، نامه‌ها و حکمت‌های امیرالمؤمنین امام علی بن ابی طالب علیه السلام، نهج البلاغة، ترجمه محمد مهدی جعفری، تهران: ذکر، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.

۳. الأزهري، أبو منصور محمد بن أحمد؛ تهذيب اللغة، بيروت: دار احیاء التراث العربی، بی‌تا؛ ج ۱۴، ص ۸۰؛ الفراهیدی، الخلیل بن أحمد؛ کتاب العين، تصحیح: مهدی المخزومی، إبراهیم السامرائی، قم: دار الهجرة، الطبعة الثانية، بی‌تا؛ ج ۸، ص ۳۳؛ ابن فارس، أحمد؛ معجم مقاییس اللغة، تحقیق و ضبط: هارون، عبدالسلام محمد، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، بی‌تا؛ ج ۲، ص ۳۲۴؛ ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، بيروت، دار الفكر، الطبعة الثالثة، بی‌تا؛ ج ۴، ص ۲۷۳.

۴. مصطفوی، حسن؛ التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بيروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الثالث، بی‌تا؛ ج ۳، ص ۱۷۴.

یکی از لوازم اساسی در اندیشه امام علیه السلام در پیشگیری از جرم، داشتن برنامه و پیشبرد برنامه‌ها به دنبال آن است. به طوری که امام علیه السلام در ابتدای حکومت خود برای پیشگیری از مهم‌ترین جرائم، همچون جرائم اقتصادی برنامه داشت و طبق آن کارهای خود را سامان می‌داد. چنان‌که امیرمؤمنان علی علیه السلام، از بین بردن ستم‌های اقتصادی را از دلایل برپایی حکومت خود دانست و فرمود:

أَمَّا وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ لَوْ لَا حُضُورُ الْحَاضِرِ وَ قِيَامُ الْحُجَّةِ بِوُجُودِ النَّاصِرِ وَمَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى الْعُلَمَاءِ إِلَّا يِقَارُؤَا عَلَى كِظَّةِ ظَالِمٍ وَلَا سَغْبِ مَظْلُومٍ لِأَلْقَيْتُ حَبْلَهَا عَلَى غَارِبِهَا وَ لَسَقَيْتُ آخِرَهَا بِكَأْسِ أَوْلَهَا^۱ آری، به حق آن‌کس که دانه را در میان توده خاک سر شکافت و به قدرتش جان از باطن جنین به جهان بتافت، اگر حضور حاضران و برپا شدن حجّت با اعلام وجود یاران نبود و چنانچه خداوند بر دانشمندان ربانی آگاه، پیمانی سخت نگرفته بود که در برابر پر خوری ستمگر و گرسنگی ستم‌رسیده هیچ آرام و قرار نگیرند، بی تأمل ریسمان مهار حکومت را بر گردنش می‌انداختم و با همان جام نخست آخرش را هم سیراب می‌کردم. برنامه‌ریزی از لوازم اساسی در تحقق اهداف به شمار می‌آید و این برنامه‌ریزی در سیره امام علیه السلام در پیشگیری از جرائم اقتصادی از آغازین روزهای حکومتشان به خوبی مشاهده می‌شود؛ چنان‌که به تقسیم مساوی سرانه بیت‌المال^۲ و ساماندهی کارگزاران^۳ اقدام کرد.

امام علی علیه السلام، نابسامانی و بی‌ثباتی حکومت را دلیل ظلم و چپاول‌داری‌های مردم از سوی بنی‌امیه می‌دانست؛ این وضعیت زمانی به وجود آمد که پس از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، حکومتی بسامان و باتدبیر شکل نگرفت،^۴ به ویژه در دوران عثمان که مسیر خلافت به مناسبات و روابط ناسالمی منحرف شد، به گونه‌ای که در آن زمان، دستیابی به مال حرام از دستیابی به مال حلال آسان‌تر بود و مردم از حرام نهی نمی‌شدند و

۱. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ خطبه ۳، ص ۴۹.

۲. ر.ک: کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق؛ الکافی، تحقیق: دارالحدیث، قم: دار الحدیث، ۱۴۲۹ ق؛ ج ۱۵، صص ۱۵۵-۱۵۷.

۳. برای آشنایی با اسامی کارگزاران عثمان و عزل آنان از سوی امام علیه السلام، ر.ک: طبری، محمد بن جریر؛ تاریخ الأمم والملوک، راجعه و صححه و ضبطه: نخبة من العلماء الاجلاء، لبنان: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۸۷۹ م؛ ج ۳، صص ۴۴۵-۴۴۶ و صص ۴۶۲-۴۶۳.

۴. ر.ک: ابن میثم البحرانی، میثم بن علی؛ اختیار مصباح السالکین، تحقیق: محمد هادی الأمینی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶؛ صص ۲۴۹-۲۵۰؛ کاشانی، ملافتح الله؛ تنبیه الغافلین وتذکرة العارفين، تصحیح: سید محمد جواد ذهنی تهرانی، تهران: انتشارات پیام حق، ۱۳۷۸؛ ج ۱، ص ۴۹۵؛ رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ خطبه ۱۰۵، ص ۱۵۱.

برنامه‌ای برای تأدیب و اصلاح آنان وجود نداشت.^۱

در نتیجه، تدبیر و برنامه‌ریزی برای پیشگیری، بازدارندگی و اصلاح مجرمان، امری ضروری است و دولتی که برنامه‌ای برای بازداشتن و تأدیب مجرمان نداشته باشد، با بحران جدی در امر پیشگیری روبرو خواهد شد.

۲ - عدالت‌ورزی

عدالت یکی از مهم‌ترین زمینه‌سازها در امر پیشگیری از جرم است و مناسب‌ترین مقتضی برای دور شدن مردمان از گناهان است^۲ که خداوند آن را برای پاکی از گناهان و ستمکاری‌ها قرار داد؛ از این رو، فراهم کردن زمینه‌های پیشگیری از جرم، نیازمند عدالت‌ورزی در تمام بخش‌های جامعه است. امام علی علیه السلام در این زمینه، چنین فرمود:

جَعَلَ اللهُ الْعَدْلَ قِوَاماً لِلْأَنْثَامِ وَ تَنْزِيهاً عَنِ الْمَظْلَمِ وَ الْأَنْثَامِ وَ تَسْنِيَةً لِلْإِسْلَامِ؛^۳ خدای سبحان، عدالت را مایه برپایی مردمان و ستون زندگی ایشان و سبب پاکی از ستمکاری‌ها و گناهان و روشنی چشم اسلام قرار داد.

عدالت در اندیشه امیرمؤمنان علی علیه السلام، همانند شمشیری در دست حاکمان است؛ همان‌گونه که شمشیر انسان‌ها را از ستم باز می‌دارد و ضامن اجرای قوانین است. عدالت نیز نقش بازدارندگی و پیشگیری دارد و دیگر با وجود عدالت، نیازی به نیرو و ابزار ترساننده برای بازدارندگی از جرم نیست؛ بلکه زمامدار باید شمشیر خود را به زمین بیاندازد و عدالت را شمشیر خود قرار دهد. از این طریق است که جامعه از هر بدی نجات می‌یابد. ایشان می‌فرمایند:

اجْعَلِ... الْعَدْلَ سَيْفَكَ تَنْجُ مِنْ كُلِّ سُوءٍ؛^۴ عدل را شمشیر خود قرار ده که تو را از هر

بدی نجات خواهد داد.

۱. ر.ک: المغنیه، محمد جواد؛ فی ظلال نهج البلاغه، چاپ سوم، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۳۵۸؛ ج ۲، ص ۱۱۳؛ ابن میثم البحرانی، میثم بن علی؛ شرح نهج البلاغه، چاپ دوم؛ بی‌جا، دفتر نشر کتاب، ۱۳۶۲؛ ج ۳، ص ۲۶.
۲. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ ماه مهرپرور: تربیت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۷۹؛ ص ۱۰۵.
۳. اللیثی الواسطی، علی بن محمد؛ پیشین؛ ص ۲۲۳؛ الایمدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ غرر الحکم و درر الکلم: مجموعه من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ق؛ ص ۳۴۱.
۴. اللیثی الواسطی، علی بن محمد؛ پیشین؛ ص ۷۷؛ الایمدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ پیشین؛ ص ۱۴۵.

باید در نظر داشت که توسعه اقتصادی و داشتن متخصصان، راه یک طرفه به سوی فرار از جرم نیست، توسعه اقتصادی پر از نابسامانی و عدم تساوی نیز می‌تواند محرکی برای ارتکاب اعمال مجرمانه باشد؛^۱ از این رو، یکی از راه‌کارها در دیدگاه امام علی علیه السلام برای مهار و پیشگیری از ستم‌ها، عدالت است؛ در این رابطه ایشان فرمودند:

صَادُوا الْجَوْرَ بِالْعَدْلِ؛^۲ ستم را با عدالت مهار کنید.

امیرمؤمنان علی علیه السلام در مثنوی حکومتی خود، عدالت را به طور تمام پاس می‌داشت و بر اجرای آن اصرار می‌ورزید، به طوری که آن حضرت در سراسر حکومت خود با اجرای عدالت، عافیت و سلامت از بدی‌ها^۳ را برای مردم به ارمغان آورد. امام علیه السلام، این امر را چنین یادآور شده است:

وَ أَلْبَسْتُكُمْ الْعَافِيَةَ مِنْ عَدْلِي؛^۴ از عدل خود، پوشش عافیت را بر تئتان پوشانیدم.

نمونه گویا بر عدالت ورزی امیرمؤمنان علی علیه السلام، بر خورد آن حضرت با عقیل بود که این رفتار امام علیه السلام سبب گردید تا عقیل از درخواست خویش دست کشد و به اموال مردم تجاوز نکند.^۵

گستره عدالت در پیشگیری بسیار وسیع است؛ از این رو، باید در تمام مراتب پیشگیری جریان داشته باشد؛ به طوری که امام علیه السلام، پس از ارتکاب جرائم اقتصادی کارگزاران عثمان، در بازگرداندن اموال عدالت را به کار بست؛ زیرا که عدالت را سبب گشایش امور می‌دانست. آن حضرت در این زمینه، چنین فرموده است:

وَ اللَّهُ لَوْ وَجَدْتَهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِنَّ النَّسَاءَ وَ مَلَكَ بِهِنَّ الْإِمَاءَ لَرَدَّهِنَّ فَإِنَّ فِي الْعَدْلِ سَعَةً وَ مَنْ صَاقَ عَلَيْهِ الْعَدْلَ فَالْجَوْرُ عَلَيْهِ أَضْيَقُ؛^۶ به خدا سوگند، اگر به مالی برخوردم که به کابین زنان داده شده یا کنیزها با آن مال به ملکیت درآمده، بی‌درنگ آن را [به بیت‌المال و صاحبانش] باز می‌گردانم؛ چه در عدالت گشایشی است. کسی که عدالت او را به مضیقه و فشار گذارد، بیدادگری

۱. سمینارهای سازمان ملل متحد پیرامون پیشگیری از جرم، ترجمه جواد محمدی، فقه و حقوق، شماره ۱، تهران، ۱۳۸۳؛ ص ۱۸۰.

۲. اللیثی الواسطی، علی بن محمد؛ پیشین؛ ص ۳۰۹؛ الآمیدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ پیشین؛ ص ۸۲۰.

۳. سلامت از هر بدی را عافیت گویند؛ قرشی، علی اکبر؛ مفردات نهج البلاغه، تهران: موسسه فرهنگی نشر قبله، ۱۳۷۷؛ ج ۲، ص ۷۳۲.

۴. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ خطبه ۸۷، ص ۱۱۹.

۵. صدوق، محمد بن علی بن الحسین بن بابویه؛ الأمالی، تهران: کتابچی، ۱۳۷۶ ش؛ ص ۶۲۲.

۶. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ کلام ۱۵، ص ۵۷.

البته بیشتر دچار فشارش خواهد کرد!

بنابراین، با توجه به آثار عدالت، گستره و نقش آن در اصلاح مردم، یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین لوازم پیشگیری از جرم در سیره حکومتی امیرمؤمنان علی علیه السلام، عدالت‌ورزی محسوب می‌گردد.

۳ - حقوق مداری

جامعه‌ای که بنای آن بر حقوق مداری استوار است، زمینه جرم در آن کاهش می‌یابد؛ زیرا زمانی که شخص، حق خود را رعایت شده ببیند، حق دیگری را نیز رعایت خواهد کرد. متجاوزان از این مدار، بسیار اندک هستند که لازم است با آن‌ها به گونه‌ای دیگر رفتار کرد.

حقوق مداری بدین معناست که محور و اساس مناسبات و روابط انسانی، بر حقوق‌شناسی و پایبندی به حقوق قرار گیرد و همه چیز تابع حقوق گردد.^۱

حقوق مداری گاه تأثیر به‌سزایی در هدایت متجاوزان از حقوق دارد؛ چنان‌که در آموزه‌های امام علیه السلام، چنین آمده است:

مَنْ قَضَى حَقَّ مَنْ لَا يَقْضِي حَقَّهُ فَقَدْ عَبَدَهُ؛^۲ آن‌کس که حق کسی را گزارد که حق او را نمی‌گزارد، او را بنده خود ساخته است.

دلیل این سخن امام علیه السلام این است که بخشش ابتدایی، شخص مقابل را به بندگی می‌کشاند.^۳ البته لازمه این امر، اصلاح فرهنگ همگانی است؛ چرا که در این صورت آن را زیرکی خود می‌پندارند، نه رعایت حقوق از طرف مقابل. از این رو، اگر در کشور حقوق مردم پرداخت شود و مبنای آن جامعه، بر اساس حقوق مداری قرار گیرد، در صورت خطای مجرمان، با ادای حقوقشان به مسیر صحیح باز خواهند گشت و از ادامه جرائم پیشگیری خواهد شد.

امیرمؤمنان علی علیه السلام پس از به دست گرفتن حکومت، همه چیز را به سوی حقوق مداری سوق داد تا

آنجا که وقتی خوارچ سر به مخالفت برداشتند و نادرست‌ترین اخلاق و رفتار را از خود بروز دادند و جامعه را

۱. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ تفسیر موضوعی نهج البلاغه، پیشین؛ ص ۸۲.

۲. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ حکمت ۱۶۴، ص ۵۰۰؛ الآمدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ پیشین؛ ص ۶۳۷؛ ابن ابی الحدید، عزالدین ابو حامد؛ شرح نهج البلاغه، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۳۳۷؛ ج ۱۸، ص ۳۸۸؛ الحسینی الخطیب، عبد الزهراء؛ مصادر نهج البلاغه و آسانیده، بیروت، دار الزهراء، ۱۳۶۷؛ ج ۴، ص ۱۴۰.

۳. ر.ک: ابن ابی الحدید، عزالدین ابو حامد؛ پیشین؛ ج ۱۸، ص ۳۸۸؛ الموسوی، عباس علی؛ شرح نهج البلاغه، بیروت: دار الرسول الاکرم - دار المحجة البيضاء، ۱۳۷۶؛ ج ۵، ص ۳۴۷.

به آشوب کشاندند، امام علیه السلام، تلاش کرد تا آنان را با حقوقشان آشنا سازد و با تبیین حد و مرزهای برخاسته از حقوق، آنان را به رفتاری در چارچوب قانون بکشاند.^۱

امام علی علیه السلام بر اساس حقوق مداری با خوارج برخورد کرد و اخلاق انسانی را در والاترین مرتبه‌اش جلوه بخشید. البته این برخورد امام علیه السلام با خوارج، عده‌ای از آنان را نرم نمود و از دایره کسانی که در مقابل حضرت ایستادند و شمشیر کشیدند، بیرون بُرد.^۲

نقش حقوق در سعادت انسان‌ها، چنان مهم و تأثیرگذار است که نسل‌های اخیر بشر به دنبال تقویت این بخش‌اند؛ چنان‌که حقوق مدنی و سیاسی که هسته اصلی حقوق بشر را تشکیل می‌دهند، به عنوان نسل اول حقوق بشر معرفی شده و تضمین آن‌ها موجب عدالت حقوقی می‌شود. حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به عنوان نسل دوم حقوق بشر، به طور کلی به دنبال تحقق عدالت اجتماعی‌اند. نسل سوم حقوق بشر را حقوق مبتنی بر همبستگی دانسته‌اند که شامل حق بر توسعه، ارتباطات و ... است و سرانجام حمایت از حقوق فردی در مقابل پیشرفت‌های علمی و فنی را نسل چهارم حقوق بشر قلمداد کرده‌اند.^۳

بنابراین حقوق مداری نقشی اساسی و گسترده در پیشگیری از جرم دارد و تمام اقدامات پیشگیری را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

۴- احترام به کرامت انسانی

در اندیشه امام علی علیه السلام احترام به کرامت انسانی از مهم‌ترین لوازم پیشگیری از جرم به شمار می‌آید.^۴ کرامت به معنای نزاهت از پستی و فرومایگی است و کریم یعنی روح بزرگواری و منزّه از هر پستی.^۵ انسان با کرامت، مالک نفس خویش می‌شود و به دین و عقل خویش عمل می‌کند.^۶

۱. طبری، محمد بن جریر؛ پیشین؛ ج ۴، صص ۵۳-۵۴؛ ابن مسکویه الرازی؛ تجارب الأمم، حقه و قدم له: أبو القاسم امامی، تهران: دار سروش للطباعة والنشر، ۱۳۷۹؛ ج ۱، ص ۵۵۷؛ النوبری، شهاب الدین أحمد بن عبد الوهاب؛ نه‌ایة الأرب فی فنون الأدب، قاهره، وزارة الثقافة و الارشاد القومي المؤسسة المصرية العامة للتألیف و الترجمة و الطباعة و النشر، بی‌تا؛ ج ۲۰، صص ۱۶۵-۱۶۶؛ ابن الأثیر، عز الدین أبی الحسن علی بن أبی الکریم محمد؛ الکامل فی التاریخ، بیروت: دار صادر و دار بیروت، ۱۳۸۵ هـ-۱۹۶۵ م؛ ج ۳، ص ۳۳۵؛ دلشاد تهرانی، مصطفی؛ پیشین؛ صص ۸۳-۸۴.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ پیشین؛ صص ۸۴-۸۵.

۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ پیشین؛ ص ۵۶۶.

۴. یکی از شعبه‌های پاسداشت حقوق، احترام به کرامت انسانی است و به دلیل اهمیت از یکدیگر جدا شدند و به طور مجزا توضیح داده شده است.

۵. ر.ک: جوادی آملی، عبد الله؛ کرامت در قرآن، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۶۷؛ ص ۲۱.

۶. المغنیه، محمد جواد؛ پیشین؛ ج ۴، ص ۴۷۳.

کرامت، ملکه و حالت روحی نیرومندی است که مانع شقاوت و بدبختی می‌شود و از معاصی جلوگیری می‌کند؛ چرا که انسان با ملکه کرامت، می‌تواند بر نفس خویش مالکیت پیدا کند؛ بدین جهت، برای پیشگیری از جرم لازم است، روح کرامت در افراد آسیب نبیند؛ در غیر این صورت اقدامات پیشگیرانه، نتیجه‌بخش نخواهد بود.

در اندیشه امیرمؤمنان علی علیه السلام کسی که کرامت دارد، کاری را که سبب خواری‌اش گردد، انجام نمی‌دهد:

مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ لَمْ يُهِنَّا بِالْمَعْصِيَةِ؛^۱ هر کس نفسش برای او گرامی باشد، با معصیت کردن او را خوار نگرداند.

وقتی حریم کرامت آدمی بشکند و انسان موجودی خفیف شود، این آمادگی را می‌یابد که به هر پلیدی تن دهد؛ زیرا انسان حقیر از اعتلای روحی باز می‌ماند.^۲ انسان پست از پستی‌ها جدا نمی‌شود و زمینه اصلاح در او از بین می‌رود و دیگر امید خیری به او نخواهد بود. امام علی علیه السلام در این زمینه، چنین هشدار داده است:

مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَرْجُ خَيْرَهُ؛^۳ هر کس نفسش خوار گردد، بر او امید خیری نداشته باش.

انسان‌ها، دارای کرامت ذاتی هستند که خداوند به آنان بخشیده است؛ از این رو، نمی‌توان کرامت انسان‌ها را نادیده گرفت؛ چرا که مقابله و نقض آن، مقابله با آفرینش و سنت الهی است. خداوند متعال در این زمینه فرموده است:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا؛^۴ به راستی فرزند آدم را کرامت بخشیدیم و آن‌ها را در خشکی و دریا، (بر مرکب‌های راهوار) حمل کردیم؛ و از انواع روزی‌های پاکیزه به آنان روزی دادیم؛ و آن‌ها را بر بسیاری از موجوداتی که خلق کرده‌ایم، برتری بخشیدیم.

مراد آیه، بیان جنس بشر است، صرف نظر از کرامت‌های خاصه و فضایل روحی و معنوی که به

۱. الیثی الواسطی، علی بن محمد؛ پیشین؛ ص ۴۳۹؛ الآمدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ پیشین؛ ص ۶۳۴.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ ماه مهرپرور، پیشین؛ ص ۳۸۱.

۳. الیثی الواسطی، علی بن محمد؛ پیشین؛ ص ۴۶۵؛ الآمدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ پیشین؛ ص ۶۶۱.

۴. اسراء/ ۷۰.

پاره‌ای اختصاص دارد؛^۱ بنابراین کرامت نه تنها زمینه‌ساز برای پیشگیری از جرم در بین مسلمانان است، بلکه برای تمام جهانیان راه‌گشا است.

از نیازهای اساسی آدمیان، حفظ پاسداشت کرامت، حرمت، آبرو و مقام و منزلت خود در اجتماع است. این نیاز برای انسان آن قدر ارزشمند است که گاه حاضر است از نیازهای معیشتی و ضروری خود نیز در حد امکان چشم‌پوشد و کرامت خویش را نزد دیگران محفوظ نگه دارد، آدمی به سبب همین نیاز، از انحراف و کژروی بیم دارد و به آن نزدیک نمی‌شود. البته میزان توجه هر فرد به این نیاز و چگونگی ارضای آن به نوع تربیت خانوادگی و نیز فرهنگ و نظام اجتماعی حاکم بر او بستگی دارد و چه بسا انسانی به علل گوناگون از این نیاز چشم‌پوشد یا با توجیهاات نادرست، خود را می‌فریبد. نکته مهم این است که بیدارسازی انسان‌ها برای توجه به این نیاز و نیز کوشش در جهت ارضای درست آن، می‌تواند عامل مهم در پیشگیری از جرائم به شمار آید؛^۲ زیرا عدم احترام به کرامت انسانی، بنیان قانون‌مداری را به شدت متزلزل می‌کند.^۳

اهمیت این مسئله چنان است که نسل‌های اخیر حقوق بشر، به دنبال تقویت و تأکید بر حمایت از کرامت انسانی و لوازم تحقق جنبه‌های گوناگون آن‌اند.^۴

از آنجا که مجرم و بزه‌کار، کرامتشان آسیب دیده است، باید تلاش کرد تا اقداماتی صورت بگیرد که کرامت شخص، ترمیم گردد و از اعمالی که کرامت او را زیر سؤال می‌برد، خودداری شود. بنابراین در تمام مراحل پیشگیری، باید به کرامت انسانی توجه شود. امام علیه السلام در تمام مراحل پیشگیری، کرامت انسان‌ها را فراموش نمی‌کرد و آن را زیر پا نمی‌گذاشت؛ به طوری که وقتی گزارش شرکت عثمان بن حنیف در مهمانی اشرافی به ایشان رسید، آن حضرت به او این چنین نوشت:

فَانظُرْ إِلَى مَا تَقْضُمُهُ^۵ مِنْ هَذَا الْمُقْضَمِ فَمَا اشْتَبَهَ عَلَيْكَ عِلْمُهُ فَالْفِظُهُ وَ مَا أَيْقَنْتَ بِطَيْبِ وَجْهِهِ

۱. طباطبایی، سید محمد حسین؛ *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: جماعة المدرّسين فی الحوزة العلمیة فی قم المقدّسة، الطبعة الخامسة، ۱۴۱۷ ق؛ ج ۱۳، ص ۱۵۶.
۲. حاجی ده‌آبادی، محمد علی؛ «پیشگیری از جرم»، دانشنامه امام علی علیه السلام، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰؛ ج ۵، ص ۳۲۱.
۳. نجفی ابرنآبادی، علی حسین؛ پیشین؛ ص ۵۸۹.
۴. همان؛ ص ۵۶۶.
۵. قضم خوردن با اطراف دندان است و امام علیه السلام آن را برای کم خوردن به کار برده است. ابن فارس، أحمد؛ پیشین؛ ج ۵، ص ۹۹.

فَنَلْ مِنْهُ^۱ پس بدان چه از این خوردنی می خوری، نیک بنگر؛ در نتیجه چیزی که دانستن [پاکی و ناپاکی اش] بر تو روشن نیست، از دهان بیرون بیانداز و از چیزی دریافت کن و بخور که به جهت های پاکی آن یقین پیدا کرده ای.

بنابراین امام علیه السلام با سخنان خود، علاوه بر هشدار به عثمان درباره رفتارش، کرامت او را حفظ و شأن او را یادآوری کرده است.^۲

بنابراین لازم است، برای حفظ کرامت انسان ها، قوانینی وضع شود که در متن آن، کرامت انسان ها لحاظ شود و در صورت وجود نقص این امر در قوانین، آن ها را اصلاح کرد تا زمینه پیشگیری از جرم فراهم گردد.

۵ - اصلاح فرهنگ همگانی

اصلاح فرهنگ همگانی، یکی از مهم ترین لوازم و زمینه سازها در پیشگیری از جرم است؛ زیرا اگر فرهنگ عمومی اصلاح نگردد، تدابیر و اقدامات پیشگیرانه تباه شده و مسیر پیشگیری، به سختی و کندی پیموده می شود.

فرهنگ عبارت است از کیفیت یا شیوه بایسته و یا شایسته برای آن دسته از فعالیت های حیات مادی و معنوی انسان ها که مستند به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی باشد. فرهنگ مجموعه دانش های دریافت شده توسط فرد یا جامعه است؛ مانند مجموعه ای از فعالیت هایی که تابع قواعد اجتماعی تاریخی گوناگون بوده و یا ساختارهایی که نتیجه تغییر رفتار و کردار در تحت شرایط تعلیم و تربیت خاص بوده است.^۳

فرهنگ یک جامعه، از امور مهم در ساختار تربیت انسان هاست. در جامعه ای که فرهنگی منحط و مناسبات و روابط اجتماعی پست حاکم است، انتظار تربیت صحیح به صورت گسترده، انتظاری دور از واقع است. در جامعه ای که ارزش ها، ضد ارزش تلقی شود و نیکی ها، بدی شمرده گردد، سیر انسان ها به سوی کمال مطلوب، بسیار دشوار می شود.^۴

۱. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ نامه ۴۵؛ ص ۴۱۶.

۲. ک: ابن ابی الحدید، عزالدین ابو حامد؛ پیشین؛ ج ۱۶، ص ۲۰۷.

۳. جعفری، محمد تقی؛ فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، ۱۳۷۹؛ صص ۹-۱۲.

۴. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ پیشین؛ ص ۸۶.

در جامعه‌ای که بیان‌کننده حق و راستی اندک و افراد، اهل سازش با ستمکاران هستند، جرائم در حد وسیعی رشد پیدا می‌کند؛ زیرا همگی بر گناه متحد می‌شوند و در نتیجه، به رفتار یکدیگر خورده نمی‌گیرند. امام علی علیه السلام چنین جامعه‌ای را این‌گونه معرفی می‌کند:

وَاعْلَمُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ أَنْكُمْ فِي زَمَانِ الْقَائِلِ فِيهِ بِالْحَقِّ قَلِيلٌ وَاللِّسَانُ عَنِ الصِّدْقِ كَلِيلٌ وَاللَّازِمُ لِلْحَقِّ ذَلِيلٌ أَهْلُهُ مُعْتَكِفُونَ عَلَى الْعِصْيَانِ مُصْطَلِحُونَ عَلَى الْإِذْهَانِ فَتَاهُمْ عَارِمٌ وَشَائِبُهُمْ آئِمٌ وَعَالِيَهُمْ مُنَافِقٌ وَفَارِيَهُمْ مُنَافِقٌ لَا يُعْطَمُ صَغِيرُهُمْ كَبِيرُهُمْ وَلَا يُعُولُ غَنِيَهُمْ فَقِيرُهُمْ؛^۱ و- خدا شما را مهربان باد- بدانید که شما در روزگاری به سر می‌برید که گوینده به حق در آن اندک است و زبان از گفتن به راستی کند و همراه با حق، خوار. مردم آن روزگار فروخته‌اند بر نافرمانی و سازش‌کار با یکدیگرند در چرب‌زبانی. جوانشان سرکش و بی‌شرم و پیرشان بزه‌کار و بی‌آزم و دانشمندان دوروی و [قرآن] خوانندگانشان در دوستی ناپاک و دروغ‌گوی، نه خردسالشان سالمندشان را بزرگ شمارد و نه توانگرشان مستمندشان را به زیر بال یاری خود آرد.

در اندیشه امام علی علیه السلام بالاترین نمونه آزادی بیان و ارزشمندترین جلوه آن در حکومت و جامعه، وجود امر به معروف و نهی از منکر است که به وسیله آن حکومت از کجی‌ها و انحرافات حفظ می‌شود و سلامت جامعه تأمین می‌گردد و بی‌گمان لازمه تحقق امر به معروف و نهی از منکر، آزادی بیان در معنای گسترده و همه‌جانبه آن است.^۲

یکی از فرهنگ‌های مؤثر برای پیشگیری از جرم، اصلاح فرهنگ ظلم‌ستیزی در جامعه است؛ به گونه‌ای که مردمان ظلم‌ستیز تربیت شوند تا ظلم را توجیه نکنند و زیر بار آن نروند؛ زیرا اگر نظام ارزشی جامعه که معیاری برای سنجش نیکی‌ها و بدی‌ها است، واژگون گردد، ظهور خیانت و پیمان‌شکنی در آن دور از انتظار نیست؛ معروف منکر و منکر معروف می‌شود.^۳ جامعه‌ای که ظالم را نمی‌شناسد و نیکوکار بدکار شمرده می‌شود، هیچ حرکتی برای مبارزه با ظلم و ستم پدید نمی‌آید و اگر هم حرکتی آغاز شود، از سوی مردم از بین می‌رود. در چنین جامعه‌ای پیشگیری از جرم معنا نمی‌یابد؛ چرا که قوانین و اقدامات جنبه تشریفاتی پیدا کرده است. امام علی علیه السلام چنین جامعه‌ای را این‌گونه معرفی کرده است:

۱. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ کلام ۲۳۳.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ تراز حیات: ساختارشناسی عدالت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۹۰؛ ص ۱۱۸.

۳. مکارم شیرازی، ناصر؛ پیام امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹؛ ج ۲، ص ۴۵۱.

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا قَدْ أَصْبَحْنَا فِي دَهْرٍ عَنُودٍ وَ زَمَنٍ كُنُودٍ يَعُدُّ فِيهِ الْمُحْسِنُ مُسِيئًا وَيَزْدَادُ الظَّالِمُ فِيهِ عُتُورًا^۱ مردم هوشیار باشید، ما در روزگاری کینه‌جو و زمانی سخت و سرکش به سر می‌بریم. در این روزگار، نیکوکار بدکار به شمار آید و بیدادگر به سرکشی خود می‌افزاید.

نیرنگ و فریب در فرهنگ جامعه عرب، زیرکی محسوب می‌شد؛^۲ به طوری که مردم، معاویه را زیرک می‌دانستند، نه ظالم؛ از این رو، آن حضرت تلاش کرد تا نگاه آنان را نسبت به ظلم تغییر دهد و تفاوت زیرکی را با فریب و خیانت نشان دهد.^۳

غالباً یک قانون‌گذار زمانی که می‌خواهد عیبی را اصلاح کند، فقط در فکر اصلاح است و چشم‌های او روی همان اصلاح، باز شده و درباره‌ی زیان‌های آن اصلاح، بسته می‌شود. همین‌که عیب اولی اصلاح شود، آن زمان چیزی که جلب توجه می‌کند، سختی قانون‌گذار و عیب‌هایی است که از آن اصلاح در حکومت باقی می‌ماند و آن عیب، این است که ذهن‌های مردم در نتیجه‌ی قوانین سخت فاسد شده و به استبداد عادت کرده است.

فساد جامعه در دو مرحله است:

زمانی که مردم قوانین را مراعات نمی‌کنند، این درد چاره‌پذیر است؛ و دیگر آنکه قوانین، مردم را فاسد می‌کند که این درد درمانی ندارد؛ زیرا درد، ناشی از خود درمان است.^۴ بنابراین نبود قوانین اصلاحی و عادت کردن مردم به ستم‌پذیری، دو مانع اساسی برای ظلم‌ستیزی است. از این رو، تنها وضع قوانین سودبخش نیست؛ بلکه باید ذهنیت مردم، نسبت به ظلم و ستم اصلاح گردد.

همچنین امام علی علیه السلام علاوه بر تغییر نگرش مردم نسبت به ظلم، به گزارش کسانی که تخلفی را گزارش می‌دادند، توجه و از آنان حمایت می‌کرد؛ چنان‌که یکی از فرمانداران آن حضرت، ستم اقتصادی بر مردم روا داشت، امام علیه السلام نیز به واسطه‌ی گزارش رسیده از سوی منتقدان (سوده‌همدانی)، آن کارگزار

۱. ر.ک: رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین، خطبه ۳۲؛ ص ۷۴.

۲. برای آشنایی با ویژگی جامعه آن روز عرب در این زمینه ر.ک: التستری، محمد تقی؛ بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغة، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶؛ ج ۸، ص ۱۹۸؛ ابن ابی الحدید، عزالدین ابو حامد؛ پیشین؛ ج ۲، ص ۳۱۳.

۳. رضی، محمد بن الحسین؛ پیشین؛ کلام، ص ۳۱۸.

۴. منتسکیو، شارل لوئی دو سکوندا؛ روح القوانین، ترجمه علی اکبرمهدی، تصحیح و تعلیقات: محمدمددپور؛ چاپ نهم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۰؛ ج ۱، صص ۲۹۹ - ۳۰۰.

را عزل کرد.^۱

سوده همدانی ماجرای شکایت خود را از کارگزار امام علیه السلام، ضمن شکایت به معاویه از کارگزارش (بسر بن أرتاة) بیان کرد. معاویه در پاسخ به سوده همدانی گفت:

لَقَدْ لِمَطَّكُمْ ابْنِ أَبِي طَالِبِ الْجُرْأَةَ عَلَى السُّلْطَانِ فَبَطِيئًا مَا تَقَطَّمُونَ؛^۲ این شهادت و شجاعت را ابن ابی طالب در شما زنده کرده است و تا از این اخلاق جدا شوید، طول می کشد.

نقش حمایت در ظلم‌ستیزی، بسیار مهم و اساسی است؛ به گونه‌ای که معاویه برای پیشبرد ستم‌هایش، سعی داشت تا این شهادت را از افراد بگیرد و دست حمایت خویش را از منتقدان بردارد.

بنابراین باید برای اصلاح فرهنگ همگانی، نگرش مردم را نسبت به ظلم تغییر داد تا به مقابله با جرم بپردازند و همچنین از آنان حمایت کرد تا از این مسیر، پیشگیری از جرم حاصل شود؛ در غیر این صورت، تلاشی برای مبارزه با جرم از سوی مردم انجام نخواهد گرفت.

۱. ابن عساکر، أبو القاسم علی بن الحسن؛ تاریخ مدینة دمشق، دراسة و تحقیق: علی الشیری، الطبعة الأولى؛ لبنان، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م؛ ج ۶۹، صص ۲۲۴ - ۲۲۶؛ و نیز ر.ک: ابن طیفور، أبو الفضل بن أبی طاهر؛ بلاغات النساء؛ قم، مکتبه بصیرتی، بی تا؛ صص ۳۰ - ۳۲؛ الإربلی، ابو الحسن علی بن عیسی بن ابی الفتح؛ کشف الغمة فی معرفة الأئمة، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، تبریز، بنی هاشمی، ۱۳۸۱ ق؛ ج ۱، صص ۱۷۲ - ۱۷۳؛ ابن أعثم الکوفی، أبو محمد أحمد بن علی؛ الفتوح، تحقیق: علی الشیری، بیروت، دار الأضواء للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۴۱۱ هـ - ۱۹۹۱ م؛ ج ۳، صص ۵۹ - ۶۱.

۲. ابن طیفور، أبو الفضل بن أبی طاهر؛ پیشین؛ ابن عساکر، أبو القاسم علی بن الحسن؛ پیشین؛ به همین مضمون با الفاظ متفاوت ابن أعثم الکوفی، أبو محمد أحمد بن علی؛ پیشین.

نتیجه‌گیری

بر اساس پژوهش صورت گرفته، با موضوع لوازم پیشگیری از جرم از منظر امام علی علیه السلام، نتایج زیر حاصل شده است:

۱- برای موفقیت در پیشگیری از جرم، باید به فراهم‌سازی لوازم پیشگیری، قبل از دیگر اقدامات روی آورد. از آنجا که اقدامات پیشگیرانه از این لوازم جدا می‌شوند، باید به ترمیم و اصلاح آن‌ها اقدام نمود. تدبیر و برنامه‌ریزی، عدالت‌ورزی، حقوق‌مداری، احترام به کرامت انسانی و اصلاح فرهنگ همگانی از مهم‌ترین لوازم پیشگیری از جرم در اندیشه امام علی علیه السلام است.

۲- تدبیر و برنامه‌ریزی، برای پیشگیری، بازدارندگی و اصلاح مجرمان امری ضروری است و دولتی که برنامه‌ای برای بازداشتن و تأدیب مجرمان نداشته باشد، با بحران جدی در امر پیشگیری روبرو خواهد شد.

۳- با توجه به آثار عدالت، گستره و نقش آن در اصلاح مردم، عدالت‌ورزی یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین لوازم پیشگیری از جرم در سیره حکومتی امیرمؤمنان علی علیه السلام محسوب می‌گردد.

۴- جامعه‌ای که بنای آن بر حقوق‌مداری استوار است، زمینه جرم در آن کاهش می‌یابد؛ زیرا زمانی که شخص، حق خود را رعایت شده ببیند، حق دیگری را نیز رعایت خواهد کرد. متجاوزان از این مدار، بسیار اندک هستند که لازم است با آن به گونه‌ای دیگر رفتار کرد.

۵- باید برای حفظ کرامت انسان‌ها، قوانینی وضع شود که در متن آن، کرامت انسان‌ها لحاظ شود و در صورت وجود نقص این امر در قوانین، آن‌ها را اصلاح کرد تا زمینه پیشگیری از جرم فراهم گردد.

۶- یکی از مهم‌ترین و کاراترین لوازم برای تحقق و پیشگیری از جرائم اقتصادی، اصلاح فرهنگ عمومی در زمینه ظلم‌ستیزی است. این امر را می‌توان با تغییر و اصلاح نگرش نسبت به ظلم، رغبت‌افزایی در ظلم‌ستیزی، یاری جستن از مردم در ظلم‌ستیزی و حمایت از ظلم‌ستیزان اصلاح کرد.

فهرست منابع

۱. ابن ابی الحدید، عزالدین ابو حامد؛ شرح نهج البلاغه، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۳۳۷.
۲. ابن اعثم الکوفی، أبو محمد أحمد بن علی؛ الفتوح، تحقیق: علی الشیری، بیروت، دار الأضواء للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۱ هـ - ۱۹۹۱ م.
۳. ابن الأثیر، عزالدین أبی الحسن علی بن أبی الکریم محمد؛ الکامل فی التاریخ، بیروت: دار صادر و دار بیروت، ۱۳۸۵ هـ - ۱۹۶۵ م.
۴. ابن مسکویه الرازی؛ تجارب الأمم، حققه و قدم له: أبو القاسم امامی، تهران: دار سروش للطباعة و النشر، ۱۳۷۹.
۵. ابن میثم البحرانی، میثم بن علی؛ اختیار مصباح السالکین، تحقیق: محمد هادی الأمینی؛ مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶.
۶. _____؛ شرح نهج البلاغه، بی‌جا: دفتر نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۳۶۲.
۷. ابن طیفور، أبو الفضل بن أبی طاهر؛ بلاغات النساء؛ قم: مکتبه بصیرتی، بی‌تا.
۸. ابن عساکر، أبو القاسم علی بن الحسن؛ تاریخ مدینه دمشق، دراسة و تحقیق: علی الشیری، لبنان: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، الطبعة الأولى، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م.
۹. ابن فارس، أحمد؛ معجم مقاییس اللغة، تحقیق و ضبط: هارون، عبدالسلام محمد، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، بی‌تا.
۱۰. ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، بیروت: دار الفکر، الطبعة الثالثة، بی‌تا.
۱۱. الإربلی، علی بن عیسی بن ابی الفتح؛ کشف الغمة فی معرفة الأئمة، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، تبریز: بنی هاشمی، ۱۳۸۱ ق.
۱۲. الأزهری، أبو منصور محمد بن أحمد؛ تهذیب اللغة، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی‌تا.
۱۳. الأمیدی التمیمی، عبد الواحد بن محمد؛ غرر الحکم و درر الکلم: مجموعة من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۱۴. بابایی، محمد علی و علی نجیبیان، «چالش‌های پیشگیری وضعی از جرم»، حقوق دادگستری، شماره ۷۵، تهران، پاییز ۱۳۹۰.
۱۵. بابایی، محمد علی و اسماعیل انصاری، «تحلیل هزینه‌های جرم»، نامه مفید، شماره ۹۴، قم، زمستان ۱۳۹۱.
۱۶. السنتری، محمد تقی، بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغة، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶.
۱۷. جعفری، محمد تقی؛ فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، ۱۳۷۹.
۱۸. جوادی آملی، عبد الله؛ کرامت در قرآن، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجا، ۱۳۶۷.
۱۹. حاجی ده‌آبادی، محمد علی؛ «پیشگیری از جرم»، دانشنامه امام علی علیه السلام، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰.

۲۰. الحسينى الخطيب، عبد الزهراء؛ مصادر نهج البلاغة وأسانیده، بيروت: دار الزهراء، ۱۳۶۷.
۲۱. دلشاد تهرانى، مصطفى؛ تراز حیات: ساختارشناسی عدالت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۹۰.
۲۲. _____، تفسير موضوعی نهج البلاغه، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱.
۲۳. _____، رخساره خورشید: سیره امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۹۱.
۲۴. _____، ماه مهرپرور: تربیت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۷۹.
۲۵. الراغب الاصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفان عدنان داودی، بیروت: دار القلم، بی تا.
۲۶. رضی، محمد بن الحسین، نهج البلاغه، تحقیق: صبحی صالح، قم: دارالهجرة، بی تا.
۲۷. _____، نهج البلاغه، ترجمه جعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سی و دوم، ۱۳۸۴.
۲۸. _____، سخنان، نامه‌ها و حکمت‌های امیر المؤمنین امام علی بن ابی طالب علیه السلام، نهج البلاغه، ترجمه محمد مهدی جعفری، تهران: ذکر، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.
۲۹. سمینارهای سازمان ملل متحد پیرامون پیشگیری از جرم، ترجمه جواد محمدی، فقه و حقوق، شماره ۱، تهران، ۱۳۸۳.
۳۰. صدوق، محمد بن علی بن الحسین بن بابویه؛ الأمالی، تهران: کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۳۱. طباطبایی، سید محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن، قم: جماعة المدرّسين فی الحوزة العلمیة فی قم المقدّسة، الطبعة الخامسة، ۱۴۱۷ ق.
۳۲. طبری، محمد بن جریر؛ تاریخ الأمم والملوک، راجعه و صححه و ضبطه: نخبة من العلماء الاجلاء، لبنان: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۸۷۹ م.
۳۳. فراهیدی، الخلیل بن أحمد؛ کتاب العين، تصحیح: مهدی المخزومی، إبراهیم السامرائی، قم: دار الهجرة، الطبعة الثانية، بی تا.
۳۴. قرشی، علی اکبر؛ مفردات نهج البلاغه، تهران: موسسه فرهنگی نشر قبله، ۱۳۷۷.
۳۵. کاشانی، ملا فتح الله؛ تنبيه الغافلین وتذكرة العارفين، تصحیح: سید محمد جواد ذهنی تهرانی، تهران: انتشارات پیام حق، ۱۳۷۸.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق؛ الکافی، تحقیق: دارالحديث، قم: دار الحديث، ۱۴۲۹ ق.
۳۷. گسن، ریموند؛ جرم شناسی کاربردی، ترجمه مهدی کی نیا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
۳۸. الليثی الواسطی، علی بن محمد؛ عیون الحکم و المواعظ، تحقیق: حسین الحسنی البیرجندی، قم: دار الحديث، ۱۳۷۶.
۳۹. محمد نسل، غلامرضا و دیگران؛ راهنمای کارگاه علمی - کاربردی مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب اجتماعی، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
۴۰. مصطفوی، حسن؛ التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الثالث، بی تا.

۴۱. مغنیه، محمد جواد، فی ظلال نهج البلاغة، بیروت: دار العلم للملایین، چاپ سوم، ۱۳۵۸.
۴۲. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغة، تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۷۹.
۴۳. منتسکیو، شارل لوئی دو سکوندا، روح القوانین، ترجمه علی اکبرمهندی، تصحیح و تعلیقات: محمدمددیپور، چاپ نهم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۰.
۴۴. موسوی، عباس علی؛ شرح نهج البلاغة، بیروت: دار الرسول الاکرم - دار المحجة البيضاء، ۱۳۷۶.
۴۵. نجفی ابرندآبادی، علی حسین: «پیشگیری عادلانه از جرم»، علوم جنایی، تهران، سمت، ۱۳۹۱.
۴۶. _____، مباحثی در علوم جنایی: تقریرات دکتر نجفی ابرندآبادی، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۹۰.
۴۷. النوری، شهاب الدین أحمد بن عبد الوهاب؛ نهجیة الأرب فی فنون الأدب، قاهره: وزارة الثقافة و الارشاد القومي المؤسسة المصرية العامة للتألیف و الترجمة و الطباعة و النشر، بی‌نا.